

SZÖVEGEK

A könnyen elérhető szövegeknek a bibliográfiai adatait, a gyakorlatilag elérhetetlen szöveget teljes terjedelmében közlöm az alábbiakban. A latinul kissé nehézkesen elérhető szöveget (*Rerum Ungaricarum decades*¹ IV. 244–277.) is mellékelem.

Antonio Bonfini Mátyás királynak, a Filarete-fordítás ajánlásaként. Fordította CSONKA FERENC, KOLTAY-KASTNER JENŐ, MERÉNYI LÁSZLÓ = *Janus Pannonius; magyarországi humanisták*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 627–635.; *Analecta nova ad historiam renascentum in hungaria literarum spectantia*,.Ed. ABEL, EUGENIUS et HEGEDŰS, STEPHANUS, Bp, 1903, 52–58.

**Antonii Averulini Architectura ab Antonio Asculano e materna lingua in
Latinum conversa²**

Cum te, praestante animo praeditum, excellentissimo quoque virtutum artiumque genere noverim mirifice delectari, quod praeclara ingenia factitant, quae his maxime rebus intenta sunt, quibus nomen immortalitatis comparetur, haec mecum reputans, megnifice Petre, unicum Medicorum decus, haud ingratum tibi futurum esse existimavi si aedificandi rationem aedificiorumque omnium modos et mensuras his tibi lucubrationibus aperirem. Id enim praestantes viros quantum deceat, hinc facile iudicari potest: nam aedificando ditissimorum bona multis impartuntur, qui aut mendicare cog[re]ntur aut fame perirent. Accedit liberalitatis et magnificentiae nomen, quod divitem praestat immortalem. Haec vero laus tibi familiaeque tuae non inmerito debet ascribi, et quam maxime patri, qui profusa magnificentia caeteris iure debet anteponi; quod non assentatoris nomine dictum est. Mirabilia ac excelsa extant aedificia quae tuam et pientissimi patris magnificentiam plane testantur ac tuum Cosmique nomen nunquam interire patiuntur: nam cum paterna semper profusissima liberalitate certasti. Quid aedificia in florentina urbe a patre tuo erecta commemorem? Quid ornatissimam Annuntiatae Divae Virginis aediculam? Quid alia non modo domi, sed foris erecta? Mediolani clarissima sunt cosmianae magnificentiae monumenta, idemque apud barbaras nationes licet intueri. Ubi nam tempestate nostra in privato viro tantum liberalitatis et magnificentiae inveneris? Ubi tantum laudis et gloriae? Caeteras eius virtutes praetermicto[!], et imprimis sapientiam et consilium, quo rem publicam semper optime gessit, quandoquidem non de Medicorum laudibus nunc dicere est animus. De aedificandi ratione nobis agendum est, quam optime novistis, quod in Divi Laurentij ac Marci aede in caeteris quoque aedificijs vestro sumptu erectis cognoscere licet. Cum igitur laboriosum hoc opus absolverim, pro veteri benivolentia nostra tibi potissimum dicandum esse statui, vernacula lingua lucubratum, ut a pluribus accipi posset; haud ignorans in latina lingua multos tibi esse auctores, qui de architectura docte copioseque scripsere. Quamobrem non ut a Vetruvio, neque a caeteris eruditissimis architectis, sed ut a tuo philareto architecto Antonio Averulino cive florentino, qui Romae Divi Petri postes, sedente Eugenio Pontifice Maximo, ex aere fecit, hoc opus accipies. Quin etiam Mediolani, imperante Francisco Sfortia, qui primus lapidem in iaciendo fundamento sua manu statuit, amplissimum miserorum hospitium divinae Pietati dicatum ipse statui variaque in ea urbe opera fabricatus sum. Bergami quoque basilicam insano sumptu faciendam curavi. Dum his praeeram aedificijs, cum aliquid dabatur ocij, hos et nonnullos alios scripsi libellos. Opus igitur tibi dicatum libenter quandoque leges, ubi variam aedificandi rationem diversaque aedificiorum genera invenies, quae aures tuas mirifice oblectabunt. Hic etiam portiones, qualitates et mensurae continentur, et unde illarum prima promanavit origo: quod ratione, auctoritate exemploque demonstrabo; idem quo pacto ab humana figura omnes provenere, praeterea quae nobis ad aedificij conservationem consyderanda sunt, qua materia, qua calce et harena, quibus lateribus lapidibusve, quo lignorum genere, quibus instrumentis, quibus pro tempore et loco fundamentis uti oporteat; deinde quae architectus et ille qui erigendum opus locat scire debeat, quantum fieri potest apte demonstrare curabo.

¹ Antonius de Bonfinis: *Rerum Ungaricarum decades*. Ed. I. Fögel et B. Iványi et L. Juhász. Tomi I–IV. Lipsiae–Budapest, 1936–1941. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum)

² ANTONIO BONFINI, *La latinizzazione del trattato d'architettura di Filarete (1488–1489)*, a cura di MARIA BELTRAMINI, Pisa, 2000. A kötet a szövegkiadáson kívül alapos kísérőtanulmányt is tartalmaz.

Cum in frequenti convivio essem, ubi Princeps quidam multis cum sodalibus laetum diem agebat, in aedificandi forte sermonem incidimus. Hic e convivis, unus: „Nescio – inquit – cur tanti architecturam faciatis, quippe quae neque mihi tanti momenti videtur esse, quanti plerique arbitrantur qui ad aedificandum et geometriam et multa alia necessaria esse dicunt. Atque superioribus fortasse diebus nescio quis Vetrui[u]m et Archimedes disquirebat, quos de aedificandi ratione exacta multa scripsisse referunt; multas quoque nugas memorabat ille statuendis aedificijs apprime necessarias. Contra ego, cum aliquid aedificaturus sum, nec tot et tanta requiro, nec tot punctis ducor geometricis, quot duci oportere plerique referunt, qui rem facilem perquam difficilem reddere student.” At ex alijs e contrario tunc unus, qui in loquendo gravior esse videbatur: „Non bene loqueris – inquit – amice, neque ita tibi sentiendum est. Nam quicumque aliquid moliturus est eum mensurarum rationem et symmetriam callere opus est. Quo nam pacto domum, templum caeteraque aedificia recte distinguet, nisi ipsa ratione ducatur? Quod si temere aedificet, opus efficiet, ubi nullus ordo ratioque inesse videbitur. Quare sine geometrica ratione nullum aedificium constare potest. Quin etiam ego, ut de his quandoque possem apposite loqui, eum qui me aedificandi ratione rite informaret, sortiri vehementissime cuperem, neque foret ingratum quae ad struendum opus mensurae pertinent audire neque unde illae originem traxere foret iniocundum.”

Ego vero cum istam contentionem audirem, neque quisquam foret alius qui praeter me architecturam profiteretur, ne studia mea paterer inique damnari, haec verba feci: „Audax et temerarius vobis fortasse videri possum, suavissimi convivae, si de geometrica ratione verba fecero, cum non desint veteres iunioresque scriptores qui de architectura multa tradidere. De his Vetruius exactissime scripsit et tempestate nostra Baptista Albertus, varijs artibus eruditus et praesertim symmetriae ratione, sine qua nullum opus recte constare potest, multa de geometrica facultate docte ornateque composuit. Proinde mihi, qui in litteraria palaestra parum versatus sum, vitio fortasse dari poterit quod de mensuris et aedificandi ratione disputare contendam. Cum igitur symmetriae, sculpturae architecturaeque studia semper nos occuparint, ut ab indoctis facilius intelligamur, materna lingua de aedificandi ratione disseremus. Docti quoque qui hunc librum perlegerint difficiles architecturae scriptores facilius accipient.

Tu autem, praestantissime Domine, cum res sit suapte natura difficilis, non aliter attentas aures adhibere digneris, ac si de recuperata re charissima vel de exoptata victoria acceptas litteras audires; quod si feceris, ego, rem tibi gratam arbitratus facere, nihil in narrando fastidij sentiam, neque rem tibi inutilem fecisse cognosces.”

aureorum milibus venisse predicabant, item gemmate phiale et pelvis aurea, candelabra, calices, eucharistie tabernaculum omnia e puro solidoque auro confecta lapillorumque multorum varietate discintillantia. Nonnullae quoque statue argenteae et duodecim sacrarum vestium apparatus unionibus admodum onerati, quae referebant. Item inter operandum sacris aere cornibus septingentos quidem omnia quinque et septuaginta milibus aureum venisse optimates aureos imposuere. Cum inchoatum multo ante Mausoleum sub prima testudine propter intempestivam mortem nondum foret absolutum, corpus in temporario sepulchro in media basilica reconditum, ubi e filii instituto quothoris sacri hymni decantantur. Inter sacrificandum Petro episcopo Lucerino viro doctissimo et oratori Neapolitano datum laudandi regis est negotium. Is de laudibus et gestis eius sat ornatam et copiosam habuit orationem et multis (annuente senatu cunctisque pontificibus) iam rationibus ostendit Mathiam regem Christiane reipublice assertorem, principem invictissimum et de Romana semper ecclesia optime meritum iure inter divos esse referendum, quod ab universa contione acclamatum est et gravissimum super ea re senatus consultum factum. Secundum eius athanasiam Corvinus cum universa optimatum turba remensus iter Budam rediit, ut de futuro rege decerneretur.

Divo Mathie statura corporis fuit aliquanto maiuscula quam mediocris, forma eximia, generosus aspectus et multum referens magnanimitatis; rubens facies et flava coma, cui venustatem obducta supercilia, vegeti et subnigricantes oculi et sine mendanase ne mediocrem quidem cultum addebant; obtutus eius liber ac rectus, leonis more oculis nunquam inter videndum fere conniventibus. Favorem semper obstinato indicavit obtutu, quem vero limis respexit, oculis infensum sibi esse portendit; prominentiore collo et mento fuit et ore aliquanto latiore. Caput huic addecens, quippe quod nec parvum nec magnum videri poterat, frons vero parum spatians. Consentiebant inter se membra spatiosa; brachio terete et oblonga manu, latis humeris et patente pectore fuit. Contra variuscule huic fuere tibie ad equitandum haudquaquam inconcinne. Proinde formosum erat corpus, cui color albus cum rubore fuerat admixtus, ex qua quidem mixtura mirum quandoque, ut de Alexandro perhibent, fragravit odorem. Quia etiam lineamentis oculorum et levitate illi nimis fuit assimilis, quem semper vite habuit archetypum. Ingens a iuventute celeritas ac robur pectoris, immensa animi magnitudo cum ingenti glorie cupiditate coniuncta, item tantum roboris et virtutis, ut neque animi neque corporis laboribus defatigari posset. Laboriosum huius corpus erat et frigoris, sudoris et inediae tolerantissimum; nihil facilius militari labore, nihil domestico difficilius otio pertulit. Nec humanis quidem passus est sibi facile interdici voluptatibus, muliercularum quandoque obnoxius fuit amoribus, sed matronis abstinuit. Crapula et vino sepe cum amicis

animum relaxavit; promptissimus ad promittendum, non difficilis ad iram; ingenium perquam liberale ac magnificum et ad clarissima queque facinora intentum; crudelitatis expers et barbarice inhumanitatis, cui ardentissimum inerat imitandorum Romanorum studium, quibus cum perpetuam sibi emulationem indixit, quare Corvine gentis cognomen sibi inditum perquam libenter accepit. Quod amicos inconstanter amarit et plerosque depresserit, crimine non caruit. Sed nunquam, quem nimis extulerit, ab re deposuit, immo nunquam ab amico, quem in primo crimine deprehensum habuerit, penas exegit, sed in iterum errantem severius animadvertit. Quin et in amicis quandoque fuit infelix, quippe qui opibus et honoribus in immensum evecti in eum nonnulla moliri ocepere. Ex humili genere multos extulit, in quibus se fortunatiorem invenit.

Ceterum fortunatissimus semper fere est habitus. In bello Bohemico sibi defuere pecunie, verbis ergo et pollicitationibus crastinis alebat exercitum. Cum dies distribuendi stipendium prestitutus instaret, quem promissis differre ultra non poterat, e prefectis equitum et legatis legionum ad alearum ludum invitatur; tota nocte lusum; ipse tam equas tesseras sortitus est, ut nihil sibi aliud caderet, quam quod iactu opus erat. Dena milia aureorum ea nocte ex ludo sibi comparavit, que, antequam loco moveretur, militibus dedit, et ex alee lucro stipendium exolvit. Raro quicquam adortus est, quod non prospere confecerit. Augebat et illud splendorem maiestatis et spectantium admirationem, quod regalem celsitudinem non superbia, non elatio animi, non difficultas aditus, non ianitorum improbitas ambibat, sed tanta mansuetudo, benignitas et clementia circumvenerat, ut nemo eum adierit, qui non modo gratia, sed solo aspectu se non beatum profiteretur.

Sed Beatricis adventu facilitas eius et popularitas multo remissior effecta. Nemo est, qui eius beneficentiam non admiretur. Cunctas bonas artes affectate aluit, viros doctissimos in remotis etiam partibus disquisivit, virtutes omnes diligenter excoluit. Purgavit Ungariam rusticitate et inventos politicarum artium artifices introduxit, Scythicos mores mitiores effecit, immanem superbiam repressit et post Atilam primus ad obsequium diligens dure cervicis Ungarum redegit. Prepolluit insuper pietate non mediocri, cui mira religio et tanta divini sollicitudo cultus inerat, ut domi militieque non secus atque Alexander dextera deum, sinistra hastam ferret. In deos et homines iuxta liberalis. Consilium huic ad maxima queque facinora promptissimum; neque consilio audacia et industria defuit, quod et fortuna equissimo comitatu fovit. Cum prope Turcos castra metatus esset, sic vires hostium exploravit. Pagano nanque subornatus amictu cum uno tantum comite se cum iumento inter eos, qui commeatus in hostilia castra conferrent, insinuavit; cum eo pervenisset, toto die pro tabernaculo Turci hordeum vendidit; ingruente nocte se incolumem in

sua castra recepit. Scripsit ad hostem se pridie eius castra pe- 263
 nitus explorasse, vendidisse rustici sub persona hordeum ad ta-
 bernaculum eius et, quo maiorem dictis fidem faceret, ferculo-
 rum numerum et epularum cuncta genera retulit. Que cum hostis 264
 accepisset, timore percussus postero die castra solvit veritus Corvi-
 num regem non modo ad vallum sibi occursurum, sed in medio
 tabernaculo invasurum.

Ad hec non regius ille fastus in eo recognosci poterat, qui 265
 multos nostri seculi reges occupavit. Non purpure, non auree
 trabee splendor assiduus, non quotidianus tricliniorum et sellarum
 apparatus, que advenientium lumina deterreant et contrahant stu-
 porem; non lictorum et ianitorum multitudo, non amanuensium
 turba, qui diu multumque rogati vix tamen per litteras respondere di-
 gneantur. Domestico et mediocri delectatus habitu; nisi cum res 266
 postulabat, tunc decorum studiosissime servavit. Eius oratio
 tarda, gravis et concisa multum ponderis habens et acrimonie;
 verba numerose et gradatim expressit, nil insulsum ab eo unquam
 auditum. Paucis sibi mos fuit in contentione obligare et convin-
 cere adversarium. In contione militari concitatus et eloquens; 267
 multarum sibi cognitio linguarum; preter Turcicum et Grecum
 omnia Europe glossemata calluit. Memoria nec Scipioni nec 268
 Mithridati nec Simonidi denique cessisset. Salibus et facetiis ad-
 modum oblectatus est et quandoque ita popularis, ut inter amicos
 domestice cenaturus culine curam obiret. Non modo suis, ve- 269
 rumetiam peregrinis beneficiis erat officiosus. Equestri certamine
 et aurigatione a iuventute non sine summa voluptate usus est. In
 hippodromo Bude ac Vienne infesta sepe hasta depugnavit. Ma- 270
 thias etiam in propatulo et oculis omnium assidue versari, pu-
 blice benignissimas accommodare aures, convivari quoque publice
 ac loqui putans obscenis plurimum actionibus convenire tenebras,
 hinc inde contra vite lucem maiori ornamento fore. Facile om- 271
 nes intrare admittere et admissos continuo voti compotes reddere;
 non distrahere spes supplicantium neque per varios aulicorum or-
 dines expedire, sed ipse solus omnia dare, gerere et erogare.

Vindicta hostes, etiam amicos beneficio superare, in secunda 272
 se fortuna non efferre, sed deo gratias agere, plura confidendo in
 prosperitate sacrificare, quam reformidando vovere. In metu
 hilaritatem preferre, in felicitate cum gravitate benignitatem. Non 273
 subirasci libere loquentibus, deridere iactatores; mimos aretalogos-
 que plus equo promereri. Nullam eripere gloriam nisi propria
 virtute navatam; sapientiam re magis quam verbis exercere.
 Amicis se indulgentissimum prestitit, inimicis horribilem. In pre- 274
 lio acerrimum pugilem, in victoria facilem exorabilemque imperato-
 rem, bene merentibus vero gratissimum; rei autem bellice peri-
 tissimus fuit. Non destinato solum, sed ex itineris occasione et 275
 spurcissimis tempestatibus, cum hostis a primo tutum se fore
 putaret, prelium sepe sumpsit eaque in arte militari commentus
 est, que aliis hactenus ignota fuere. In obeundis expeditionibus 276

dubium, an cautior an audentior, quamvis nihil inconsulto adoretur horoscopo. Itinera incredibili celeritate confecit et centena quotdiebus milia passuum actuario curru emensus est. Laborum ac vigiliarum patientissimus; pro tempore et loco eque severus et indulgens in milites. A desertoribus et insidiosis severius penas exegit, connivebat in ceteris; ad iracundiam difficulter irritari; irritatum commotumque non cito desiderare.

Tot igitur virtutibus prestantem regem cum Ungari amisissent, tanto repente metu perculsi sunt, ut una cum principe pristinam virtutem, robur et audaciam et nomen amisisse viderentur. Quin etiam ostendunt se potius a rege vires, animos et consilia, quam regem hec ab eis habuisse. Una cum ipso decus, fortitudo nomenque Pannonicum concidisse visum est. Tanta subinde proceres trepidatio incessit, uti omnes sine pastore inter ferarum lustra relictis viderentur. Quamobrem, quicumque prius regem criminibus petebant, quod insolentibus plus equo vectigalibus populos oneraret, quod proceres et nobilitatem perpetuo bello conficeret, quod bellum ex bello sereret et nullam pacem et quietem araret, post mortem omnes mutatis verbis iuxta timebant assiduoque luctu fortissimum indomitumque principem prosequerentur. Populi cum rustica manu, qui quotannis pro bellorum magnitudine multitudineque quaterna vectigalia pendere cogebantur et iniquissimam tributorum gravitatem conquerebantur, nunc gemunt et populationes, vastationes agrorum et incendia undique imminencia reformidant. Si ex inferis regem revocare fas esset, sexterna solvere pollicerentur. Nobiles, qui militari labore se absumptum iri querebantur, nunc publicum privatumque exitium expavent. Nonnulli sanctas divi Mathie reliquias esse sepulcro evelli oportere asserunt, quibus regni fines lustrent et adversus hostes religiose gerant, alioqui eos abigi posse negant. Cum igitur imperante Mathia gravi finitimos omnes bello vexarint domuerintve, nunc coniurata eorum agmina reformidant et, qui omnibus terrori maximo fuere, nunc omnium vires vel minimas timere coguntur; undique bella obstrepunt, gravissima pericula imminant et tot malis Pannonum circumventi omnia perditum ire conspiciantur, ut, quantum regem amiserint, in posterum evidentius se cognituros esse fateri non verentur. Eum itaque publice cuncta vicatim oppidatimque deplorarunt et preteritis futurisque regibus anteponunt.

LIBER IX.

Posteaquam divo Mathie iusta rite soluta et funus maxima pompa celebratum est, iam res ipsa postulabat, quando varia iam factionibus mala parit interregnum, iubet solvere iura et magnam facinorosis addit audaciam; quare non immerito patrum animos regia sollicitabat electio. Urbanus pontifex Agriensis et patrum ea tempestate princeps, ne quid respublica detrimenti pateretur,

IRODALOMJEGYZÉK

- Kulcsár Péter: Humanista történetírás Magyarországon – Tanulmányok
Lucidus, Bp., 2008.
- Antonio Bonfini: Beszélgetés a szüzességről és a házaseset tisztaságáról.
Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Muraközy Gyula. Szépirodalmi, Bp.,
1985. (Magyar ritkaságok)
- Lázár István Dávid: Idealizált vagy reális ábrázolás? – Mátyás-portrék Antonio Bonfini
műveiben.
In: Haereditas Graeco-Latinitatis III. A fény az európai kultúrában és tudományban. Szerk.:
Tóth Orsolya (Debrecen, 2016.), 180–186.
- Lázár István Dávid: A szerző (Antonio Averulino – Filarete) és a fordító (Antonio Bonfini)
ajánlása a *De architecturá*hoz.
In: In via eruditionis. Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére.
Szerk.: Bitskey István, Fazakas Gergely Tamás, Luffy Katalin, Száraz Orsolya (Debrecen,
2016.), 23–30.